

CILJI OMEJENE EPISTEMSKE RACIONALNOSTI

Sprejeto

28. 9. 2024

Pregledano

1. 12. 2024

Izdano

31. 12. 2024

NASTJA TOMAT

UniVerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Slovenija
nastja.tomat@ff.uni-lj.si

DOPISNI AVTOR

nastja.tomat@ff.uni-lj.si

Izveček Pojmovanja racionalnosti znotraj epistemologije se pogosto naslanjajo na idealizirane modele epistemskih agentov in okolja, v katerem ti delujejo. Omejena epistemska racionalnost je koncept, ki se takšnim idealizacijam poskuša izogniti in se pri postavljanju norm raziskovanja naslanja na empirične podatke o človeški kogniciji in epistemskem okolju. Izhaja iz Simonove omejene racionalnosti, Gigerenzerjeve ekološke racionalnosti in McKenove ne-idealne epistemologije ter deluje kot hibriden koncept, ki vsebuje tako normativne kot deskriptivne elemente in služi kot izhodišče za ponujanje epistemskih vodil, ki bodo pripomogle k izboljševanju naše epistemske situacije in doseganju epistemskih ciljev. Znotraj epistemologije zasledimo različne epistemske cilje, na primer oblikovanje resničnih prepričanj, upravičenje, znanje in razumevanje. V prispevku povzeman izbrane vidike razprave o epistemskih ciljeh in vrednotah s poudarkom na veritističnem monizmu in prevprašujem, katere cilje bi morala zasledovati omejena epistemska racionalnost. Zaključujem, da lahko omejena epistemska racionalnost zasleduje različne vrste kognitivnega uspeha, ne zgolj resnice, vendar se omejuje na raziskovanje o tematikah, ki so za posameznika na nek način relevantne.

Ključne besede

epistemska racionalnost,
omejena racionalnost,
ne-idealna
epistemologija,
epistemski cilji,
epistemske vrednosti

THE GOALS OF BOUNDED EPISTEMIC RATIONALITY

NASTJA TOMAT

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Ljubljana, Slovenia
nastja.tomat@ff.uni-lj.si

CORRESPONDING AUTHOR

nastja.tomat@ff.uni-lj.si

Accepted

28. 9. 2024

Revised

1. 12. 2024

Published

31. 12. 2024

Abstract Notions of rationality in epistemology are often based on idealised models of epistemic agents and the environment in which they are embedded. The concept of bounded epistemic rationality aims to avoid such idealizations and proposes norms of inquiry based on empirical data about the limitations of human cognition and the features of the epistemic environment. Drawing on Simon's work on bounded rationality, Gigerenzer's notion of ecological rationality, and McKenna's programme of non-ideal epistemology, it functions as a hybrid concept that contains both normative and descriptive elements and offers epistemic advice that helps to improve our epistemic position and achieve our epistemic goals. Traditionally, epistemic goals include forming true beliefs and avoiding false beliefs, justification, knowledge, and understanding. In this paper, I summarise selected aspects of the debate about epistemic values and goals, focusing on veritistic monism, and reflect on the goals of bounded epistemic rationality. I conclude that bounded epistemic strives towards various forms of cognitive success, not only towards the truth, but limits rational inquiry to questions relevant to the epistemic agent.

Keywords

epistemic rationality,
bounded rationality,
non-ideal epistemology,
epistemic goals,
epistemic values

<https://doi.org/10.18690/analiza.28.2.263-284.2024>

CC-BY, text © Tomat, 2024

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

1 Uvod

Vprašanje, kaj pomeni biti epistemsko racionalen, je ena od osrednjih tematik epistemologije. Epistemska racionalnost se nanaša na epistemske naravnosti, stanja in procese, kot so oblikovanje prepričanj, sklepanje, presojanje, načrtovanje in preudarjanje. V literaturi pogosto zasledimo razlikovanje med praktično in teoretično racionalnostjo. Medtem ko se praktična racionalnost primarno nanaša na aktivnosti, ki so na takšen ali drugačen način povezane z vedenjem – odločanje, načrtovanje, usmerjanje in izvedbo dejanj – se teoretična ali epistemska racionalnost primarno osredotoča na proces spoznavanja in na racionalnost doksastičnih stanj, predvsem prepričanj. Epistemsko racionalnost od praktične loči prav njena usmerjenost h kognitivnim ali epistemskim ciljem (Knauff in Spohn, 2021).

Tradicionalna analitična epistemologija se pri naslavljanju epistemoloških vprašanj prvega reda, kot je vprašanje o epistemski racionalnosti, pogosto naslanja na idealizirane modele epistemskih agentov, njihovih spoznavnih sposobnosti, interakcij med njimi in okolja, v katerem spoznavajo. Čeprav je uporaba idealizacij, poenostavitvev in približkov neizogiben del tako znanstvenega kot filozofskega raziskovanja, lahko vodi v različne težave. Pretirano naslanjanje na idealizirane modele lahko pripomore k oblikovanju epistemskih norm in standardov, ki bodo za običajne epistemske agente nedosegljivi, poleg tega pa ne bodo pripomogli k izboljševanju našega epistemskega položaja (McKenna, 2023). Teorije epistemske racionalnosti so torej lahko pretirano idealizirane in psihološko nerealistične ter kot takšne ne morejo služiti kot epistemska vodila za izboljševanje našega raziskovanja in doseganje epistemskih ciljev.

Medtem ko je na področju praktične racionalnosti splošno sprejeto, da naše fizične omejitve vplivajo na to, katera dejanja bomo od agentov pričakovali, zahtevali in označili za racionalne, na področju preučevanja epistemske racionalnosti temu pogosto ni tako (Thorstad, 2024b). Zdi se, da so številna pojmovanja epistemske racionalnosti in norm racionalnosti še vedno precej oddaljena od empiričnih spoznanj o človeških kognitivnih procesih. Izhajajoč iz kritike idealiziranih teorij racionalnosti je Herbert A. Simon že v petdesetih letih prejšnjega stoletja predstavil koncept omejene racionalnosti (Simon, 1955, 1956, 1976, 1990, 1992). Zagovarjal je, da je treba racionalnost pojmovati na način, ki bo skladen z omejitvami človekovega kognitivnega sistema ter strukturo okolja, v katerem delujemo. Čeprav je Simonova omejena racionalnost pomembno vplivala na razumevanje racionalnosti znotraj

številnih področij, na primer vedenjskih znanosti, psihologije in ekonomije, se znotraj epistemologije nanjo naslanjajo le redki avtorji (Cherniak, 1986; Pils, 2022; Thorstad, 2022, 2024b, 2024a). Filozofski vidiki omejene racionalnosti torej še niso bili sistematično preučevani. Takšno preučevanje bi zajemalo pojasnitev in natančno opredelitev predpostavk koncepta omejene racionalnosti, na primer tega, na kakšen način so vanj vključeni normativni in deskriptivni elementi oziroma ali je to primarno normativen ali deskriptiven koncept, ter tega, na kakšen način se razlikuje od neomejene racionalnosti; ugotavljanje, na katerih področjih filozofije je omejena racionalnost uporabna in na kakšen način; ter naslavljanje vprašanj o teoretski in metodološki ustreznosti koncepta znotraj različnih disciplin, od filozofije do psihologije in ekonomije, ter njegov potencial za interdisciplinarno uporabo (Sturm, 2020).

V prispevku bom predstavila pojem omejene epistemske racionalnosti kot hibriden, ne-idealni koncept, ki vsebuje normativne elemente, hkrati pa upošteva empirična spoznanja o omejitvah človeške kognicije in o lastnostih epistemskega okolja, v katerem ljudje spoznavamo, ter se kot takšen izogne nekaterim težavam idealiziranih pojmovanj epistemske racionalnosti. Poglavitni namen prispevka je nasloviti vprašanje o ciljnih omejene epistemske racionalnosti. Znotraj epistemologije poteka obširna razprava o tem, čemu bi morali pripisovati epistemsko vrednost in kaj bi morali smatrati kot epistemske cilje. Kot epistemski cilji se najpogosteje pojavljajo resnica, upravičenje, znanje in razumevanje; v teorijah omejene racionalnosti pa igra pomembno vlogo tudi ideja, da se zna organizem ustrezno prilagoditi na okolje. Pojavlja se torej vprašanje, kakšne cilje naj bi zasledovala omejena epistemska racionalnost, ki združuje tako elemente klasičnih pojmovanj epistemske racionalnosti znotraj epistemologije kot elemente omejene in ekološke racionalnosti.

Najprej bom predstavila program ne-idealne epistemologije, ki ga je razvil Robin Mckenna (2023) in ki predstavlja okvir za naslavljanje vprašanj o omejeni epistemski racionalnosti. Nato bom opisala Simonov koncept omejene racionalnosti in iz njega izhajajoč pojem ekološke racionalnosti, ki so ga razvili Gerd Gigerenzer in sodelavci. V drugem delu bom orisala koncept omejene epistemske racionalnosti, ki se naslanja na ne-idealno epistemologijo ter omejeno in ekološko racionalnost. Nazadnje bom povzela izbrane vidike razprave o epistemskih ciljnih s poudarkom na cilju resnice ter se posvetila vprašanju o ciljnih omejene epistemske racionalnosti.

2 Ne-idealna epistemologija

Robin McKenna (2023) piše, da se tradicionalna analitična epistemologija pri naslavljanju epistemoloških vprašanj, kot so vprašanja o upravičenju, znanju in raziskovanju (ang. *inquiry*), pogosto naslanja na idealizacije. Idealizacij je več vrst: lahko se nanašajo na epistemske agente, predvsem na zanemarjanje omejitev njihovih kognitivnih kapacitet; na interakcijo med epistemskimi agenti; na socialne institucije, na primer precenjevanje kapacitet ustanov, ki ustvarjajo in razširjajo znanje; in na epistemsko okolje, v katerem živimo, na primer podcenjevanje stopnje napačnih informacij, s katerimi smo soočeni. Ne-idealna epistemologija je pristop k naslavljanju epistemoloških vprašanj, ki se takšnim idealizacijam poskuša izogibati. McKenna poudarja, da je naslanjanje na poenostavitve in idealizirane modele pomemben in neizogiben del znanstvenega raziskovanja, vendar meni, da pretirano in nekritično naslanjanje na idealizacije lahko vodi do tega, da si nekaterih relevantnih raziskovalnih vprašanj sploh ne zastavljamo in zato ovira naše razumevanje pojavov. Kot primer navaja pristop k preučevanju znanstvenih institucij, kjer njihovo dejansko delovanje primerjamo z idealnim modelom in ocenjujemo, kje in v kolikšni meri se od tega ideala odklanjajo – vendar pa nam takšen pristop onemogoča, da bi razumeli in razložili, kako institucije delujejo v resničnem svetu. McKenna poudarja, da normativnih vprašanj ne moremo nadomestiti z deskriptivnimi, vendar meni, da je treba pri razlaganju pojavov izhajati iz dejanskega stanja stvari, ne pa iz idealiziranih modelov, ki se jim poskušamo približati. Meni, da idealizacije same po sebi niso nujno problematične, vendar je treba ugotoviti, katere idealizacije so pri katerih raziskovalnih problemih dopustne in katere ne. Idealen in ne-idealen pristop bosta tako vodila v različne epistemske norme in norme raziskovanja. Za primer lahko vzamemo nestrinjanje med vrstniki (ang. *peer disagreement*). Lahko se naslanjamo na idealizirane modele epistemskih agentov in interakcije med njima, kjer predpostavimo, da je primarna motivacija obeh agentov izboljšanje razumevanja tematike, o kateri poteka interakcija, pridobivanje resničnega prepričanja ali nek drug epistemski cilj. Oba imata približno enako znanje o tematiki, razvijata lastne argumente in poslušata argumente drugega. V resničnem življenju pa epistemski vrstniki pogosto niso enako dobro informirani, v razprave pa ne vstopajo le z namenom pridobivanja resničnih prepričanj ali drugih epistemskih ciljev. Norme, ki nam narekujejo, kako postopati v primeru nestrinjanja z vrstnikom – koliko časa in na kakšen način sodelovati v razpravi ter kako in če sploh spremeniti stopnjo zaupanja v svoje prepričanje – bodo drugačne, če izhajamo iz idealiziranih ali ne-idealiziranih modelov. V prvem primeru bi bilo za agente smiselno, da se udeležujejo

razprave in do določene mere posodobijo svoje prepričanje, v drugem pa temu ni nujno tako, sploh če vsaj eden od agentov v razpravi nima primarno epistemskih ciljev, temveč želi, na primer, le intelektualno nadvladati drugega. McKenna meni, da primarna težava norm, ki jih predlaga idealna epistemologija, ni dejstvo, da so za običajne, resnične epistemske agente pogosto nedosegljive, temveč da nam ne pomagajo pri izboljševanju naše epistemske situacije in torej služijo kot slaba epistemska vodila. Če spoznavamo po normah tradicionalne, idealizirane analitične epistemologije, v številnih situacijah tvegamo, da bomo svoj epistemski položaj še poslabšali – da ne bomo dosegli epistemskih ciljev (McKenna, 2023).

McKenna ne-idealna epistemologija upošteva empirična spoznanja psihologije, zgodovine, sociologije in drugih ved o tem, kako potekajo naši kognitivni procesi, kakšne so značilnosti socialnih institucij, na kakšen način socialna situiranost (npr. socialna vloga in identiteta ter razmerja moči) in značilnosti epistemskega okolja vplivajo na naše raziskovanje ter na naše epistemske obveznosti ter odgovornosti. Medtem ko je McKennov projekt eksplicitno etičen in političen, osredotočen na značilnosti socialnih institucij ter socialne situiranosti agentov ter na pojave, kot so epistemsko izključevanje in zatiranje, so za koncept omejene epistemske racionalnosti relevantni predvsem trije vidiki programa. Prvi je, da omejena epistemska racionalnost temelji na ne-idealiziranih modelih – za razliko od McKenne, ki se osredotoča na socialne in politične vidike epistemskih vprašanj, omejena epistemska racionalnost jemlje v zakup predvsem idealizacije kognitivnih sposobnosti epistemskih agentov in epistemskega okolja, v katerem delujejo. Drugi je, da omejena epistemska racionalnost ponuja norme raziskovanja (ang. *norms of inquiry*), ki upoštevajo empirična spoznanja o dometu in omejitvah človeške kognicije in kot takšne pripomorejo k doseganju izbranih epistemskih ciljev ter lahko služijo kot vodila za dobro spoznavanje. Tretji je, da omejena epistemska racionalnost, v skladu s programom ne-idealne epistemologije, zajema tako normativna vprašanja o tem, kako bi ljudje morali spoznavati, raziskovati, oblikovati in posodabljati prepričanja, kot tudi deskriptivna, empirična spoznanja o naši kogniciji in epistemskem okolju.

3 Omejena in ekološka racionalnost

Koncept omejene racionalnosti se je pojavil kot kritika ne-omejenih, idealiziranih pogledov na racionalnost, ki so zlasti v ekonomiji in ki so kot standard racionalnosti postavljali sledenje aksiomom teorije odločanja. Takšne teorije racionalnosti so

predpostavljale, da imajo agenti popoln in urejen set preferenc, poznavanje vseh možnih alternativ in znanje o tem, katera alternativa bo s kakšno verjetnostjo vodila do katerega izida (Neumann in Morgenstern, 1944). Agenti, ki nastopajo v takšnih teorijah, so opremljeni s kognitivnim aparatom, ki jim omogoča izjemno kompleksno procesiranje informacij, hkrati pa imajo na voljo vse relevantne informacije iz okolja, na podlagi katerih lahko pridejo do optimalne odločitve. Simon je menil, da je potrebno takšen pogled na racionalnost nadomestiti s pojmom racionalnosti, ki je kompatibilen z dostopom do informacij in kognitivnimi kapacitetami, ki jih ima človek v lastnem okolju v resničnem svetu. Uporabil je metaforo škarij, pri katerih eno rezilo predstavlja kognitivne kapacitete organizma, drugo pa strukturo okolja; da bi razumeli racionalnost, je treba upoštevati obe rezili. Omejena racionalnost ne zahteva optimalnih rešitev, temveč le rešitve, ki so dovolj dobre, kar je Simon poimenoval *satisficing*, poleg tega pa se ne osredotoča le na končni izid, na primer odločitev, temveč na proces, ki je do izida privedel. Simonova omejena racionalnost je torej proceduralne narave (Simon, 1955, 1956, 1976, 1990, 1992).

Koncept omejene racionalnosti se je od izvirnih Simonovih del do danes razvijal in nadgrajeval ter predstavlja pomembno ogrodje za preučevanje odločanja in racionalnosti (Viale, 2020). Eden od konceptov, ki izvira iz omejene racionalnosti, je ekološka racionalnost, ki jo preučujejo Gigerenzer in sodelavci (Gigerenzer, 2000, 2008; Gigerenzer in Gaissmaier, 2011; Gigerenzer in Todd, 2001). Po tej teoriji je določena strategija za reševanje problemov racionalna v tolikšni meri, kot je prilagojena strukturi naloge. (I)racionalnosti strategij za sklepanje, odločanje, reševanje problemov, oblikovanje prepričanj itn. ne bi smeli presojati glede na ujemanje z a priori sprejetimi normami, kot so sledenje pravilom logike, verjetnosti ali teorije odločanja, temveč glede na to, kako dobro se obnesejo pri specifičnih nalogah. Ko izberemo strategijo, ki v določenem okolju vodi v natančnejše presoje in napovedi v primerjavi z ostalimi strategijami, smo ekološko racionalni. Gigerenzerjev raziskovalni program se osredotoča na preučevanje hitrih in varčnih heuristik, ki so opredeljene kot strategije, ki ignorirajo del informacij z namenom, da odločanje postane natančnejše, hitrejše in varčnejše kot pri uporabi kompleksnejših metod. Ena od ugotovitev njegovega raziskovalnega programa je, da pri nekaterih nalogah enostavne heuristike vodijo do večjega deleža pravilnih presoj kot kompleksnejše strategije, ki upoštevajo večje število informacij in so računsko zahtevnejše. Eden od glavnih ciljev njegovega raziskovanja je preučiti, pri katerih nalogah oziroma v katerih pogojih bodo katere strategije uspešnejše od drugih – pri

čemer kot kriterij uspešnosti uporablja pravilnost presoje. Gigerenzer meni, da hevristike niso a priori iracionalne ter da jih ne bi smeli pojmovati kot ovire, temveč kot orodja mišljenja. Takšen pristop se torej odmika od standardnega pogleda na racionalnost (Stein, 1997) in racionalnost razume skozi interakcijo med kognitivno strategijo ter okoljem.

4 Omejena epistemska racionalnost

Omejena epistemska racionalnost¹ je koncept, ki spada v metodološki okvir ne-idealne epistemologije ter se naslanja na omejeno in ekološko racionalnost. Usmerjena je k epistemskim ciljem in upošteva spoznanja kognitivne psihologije o tem, da imamo ljudje omejeno računsko in napovedno moč, pozornost, delovni spomin in druge kognitivne sposobnosti. Uporablja *ought-implies-can* princip normativnosti (Wedgwood, 2013), ki narekuje, da so kognitivne operacije, način raziskovanja in oblikovanja prepričanj, ki jih zahtevamo od epistemskih agentov, le tista, ki so jih agenti v principu sposobni izvesti. Psihološka spoznanja o dometu in omejitvah človeške kognicije torej služijo kot okvir, znotraj katerega postavlja epistemske norme in norme raziskovanja. Poleg omejitev kognicije upošteva tudi značilnosti epistemskega okolja, v katerem spoznavamo, na primer razmerje med pravilnimi in napačnimi informacijami (Levy, 2021). Omejena epistemska racionalnost se ne osredotoča le na končna doksastična stanja, temveč na proces raziskovanja, kar je skladno tako s Simonovim proceduralnim pogledom na racionalnost kot tudi s tako imenovanim zetetičnim obratom (ang. *zetetic turn*) v epistemologiji. Zetetična epistemologija se za razliko od epistemskih norm, ki določajo pogoje za racionalnost prepričanj in ostalih doksastičnih stanj, osredotoča na norme raziskovanja, ki določajo, kakšen bi moral biti proces raziskovanja – kdaj ga začeti, kako vrednotiti dokaze, kdaj raziskovanje zaključiti in podobno (Friedman, 2019, 2020, 2023; Haziza, 2023; Kelp, 2021; Thorstad, 2021). Kot pri drugih pojmovanjih racionalnosti je tudi pri omejeni epistemski racionalnosti eno od poglobitvenih vprašanj, kaj so njeni cilji. V nadaljevanju prispevka bom povzela nekatera vprašanja o epistemskih vrednotah in ciljih, zlasti o cilju resnice, in prevpraševala, h katerim ciljem naj bi bila usmerjena omejena epistemska racionalnost.

---

¹ Za podrobnejši oris omejene epistemske racionalnosti s poudarkom na odnosu med normativnimi in deskriptivnimi pristopi k preučevanju racionalnosti glej Tomat (2024).

5 Epistemske vrednosti in epistemski cilji

Razprava o epistemskih ciljih je neločljivo povezana z razpravo o epistemski vrednosti (ang. *epistemic value*), ki jo opredeljujemo kot vrednost, pripisano različnim oblikam kognitivnega uspeha, na primer resničnim ali upravičenim prepričanjem, znanju in razumevanju (Bondy, b.d.). V razpravi o epistemskih vrednostih se pojavljajo različna vprašanja; eno od njih je, katere izmed pojavov, ki jim pripisujemo epistemsko vrednost, naj privzamemo kot epistemske cilje ali cilje raziskovanja.

Pogosto se kot primarni ali temeljni epistemski cilj eksplicitno ali implicitno pojavlja cilj resnice (ang. *truth goal*; npr. Alston, 1985; Bonjour, 1985; David, 2001, 2013; Foley, 1987; Nozick, 1993; Pritchard, 2019, 2021). Sestavljen je iz dveh delov: imeti resnična prepričanja in ne imeti neresničnih prepričanj. Cilj je usmerjen v sedanjost, kar pomeni, da ocenjujemo le status prepričanj v sedanjosti, ne pa na primer v prihodnosti. Obstajajo številna prepričanja, ki bi na dolgi rok pripomogla k velikemu številu resničnih prepričanj, tudi če so sama neresnična. Poleg tega sta oba dela cilja, tako pridobivanje resničnih kot izogibanje neresničnim prepričanjem, enako pomembna. Le enemu delu bi bilo preprosto zadostiti: če bi želeli oblikovati čim več resničnih prepričanj, bi morali verjeti skoraj vsemu (in s tem tvegati, da poleg resničnih pridobimo tudi veliko število neresničnih prepričanj), če pa bi se želeli izogniti neresničnim prepričanjem, ne bi smeli verjeti skoraj ničemur, kar lahko vodi v skepticizem (Pritchard, 2018). Če želimo doseči cilj resnice, je torej treba oblikovati strategijo, ki bo zagotavljala ustrezno ravnovesje med izčrpnostjo in točnostjo sistema prepričanj, ki ga bomo oblikovali (Foley, 2011). Pozicija, ki zagovarja, da je resnica temeljna epistemska vrednost in da iz nje izvira tudi vrednost ostalih epistemskih ciljev ter pojmov, kot so upravičenje, znanje ali razumevanje, se imenuje veritistični monizem. Povedano drugače, po veritističnem monizmu epistemski cilji nimajo epistemske vrednosti, ki bi bila neodvisna od vrednosti resnice. Pritchard (2014) meni, da je resnica tudi sestavni cilj ustrezno izvedenega intelektualnega raziskovanja. Hkrati poudarja, da je veritistični monizem skladen s tem, da imajo intelektualna raziskovanja tudi številne druge cilje, tako epistemske kot ne-epistemske. Pritchard (2014) tako zagovarja dve medsebojno povezani tezi: da je resnica temeljna epistemska vrednost in sestavni cilj ustrezno izvedenega intelektualnega raziskovanja.

Za vlogo resnice kot temeljne epistemske vrednosti in primarnega epistemskega cilja obstajajo različni argumenti. Eden je, da je težko zanikati instrumentalno vrednost resničnih prepričanj. Resnična prepričanja nam, tudi če jim ne pripišemo končne ali intrinzične vrednosti, pomagajo dosežati različne, tudi ne-epistemske cilje, in to dosežajo ne glede na to, ali so upravičena in del znanja. Poleg tega lahko vrednost drugih epistemskih pojavov, kot je upravičenje, razlagamo na podlagi tega, da pripomorejo k doseganju resničnih prepričanj, obratno pa ne (npr. Bonjour, 1985). Nekateri filozofi tudi menijo, da je treba epistemske pojme, kot so racionalnost ali upravičenje, opredeliti oziroma zasidrati v ne-epistemskih pojmih, da ne bi prišli do krožnih opredelitev – in resnica kot semantični koncept lahko igra to vlogo (David, 2001).

Eno od pomembnih vprašanj, ki se pojavlja v razpravi o epistemskih vrednostih, je, zakaj bi *morali* zasledovati ravno to vrednost oziroma cilj. Lahko trdimo, da je imeti resnična prepričanja dobro v etičnem smislu; da naša obveznost stremenja k cilju resnice izvira iz naših moralnih dožnosti in da bi nam moralo biti mar za resnico (Zagzebski, 2020); ali da je posedovanje cilja resnice del polnega, intelektualno izpolnjujočega življenja (Lynch, 2004). Še ena možnost je, da priznavamo, da je resnica kot temeljna epistemska vrednost preprosto določena ali privzeta. V tem primeru je resnica (ali karkoli drugega) kot temeljna epistemska vrednost zgolj predpostavka, iz katere izhajamo in na podlagi katere gradimo epistemske presoje – na primer o tem, ali je prepričanje epistemsko dobro ali slabo. Če to drži, potem ni treba zagovarjati, da so resnična prepričanja zmeraj nekaj, k čemur bi morali stremeti, ali da je to cilj, ki je pomemben vsem ljudem; dovolj je že to, da prepoznamo, da je resnica pomembna dovolj velikemu številu ljudi v dovolj širokem naboru situacij, da se je uveljavila kot temeljni kriterij za domeno epistemskih presoj (Sosa, 2007).

Poteka tudi razprava o tem, ali so epistemski cilji pogojeni s posameznikovimi željami. Pozicija, ki zagovarja, da so, mora utemeljiti protiintuitivno posledico – da so posamezniki brez tega cilja izvzeti iz sodb o racionalnosti. Zdi se, da nam epistemska racionalnost nekaj predpisuje oziroma vsebuje zapovedi (ang. *oughts*) na način, ki ni arbitraren in ki so mu agenti podvrženi ne glede na njihove želje (David, 2001). Foley (1987) na primer meni, da bi tudi v primeru, da bi obstajal posameznik, ki ne bi posedoval cilja resnice, raziskovanje in prepričanja tega posameznika epistemsko ovrednotili na enak način kot raziskovanje in prepričanja posameznika, ki pa ima cilj resnice.

Naslednje vprašanje je, v kakšnem odnosu so epistemski cilji s prilagoditvenimi cilji organizma. Nekateri filozofi (npr. Graham, 2012; Plantinga, 1993) vrednost resnice utemeljujejo na podlagi pravih funkcij. Razlage na podlagi pravih funkcij (ang. *proper functions accounts*) zagovarjajo, da je epistemski status prepričanja odvisen od tega, ali smo prepričanje oblikovali prek pravilno delujočih kognitivnih procesov oziroma struktur. Proces ali struktura P, ki proizvaja učinek U, ima pravo funkcijo, če so predhodniki P prav tako proizvajali U, in je U del razlage za to, da so organizmi, ki premorejo P, preživeli. Za primer lahko vzamemo srce: naši predniki so imeli srca, katerih funkcija je bila črpanje krvi, kar je ljudem omogočalo preživetje in razmnoževanje, in to pomeni, da je prava funkcija srca črpanje krvi. Isti argument lahko uporabimo za kognitivne sisteme: sistemi, ki so vodili do resničnih prepričanj, so del razlage za to, zakaj so naši predniki preživeli. Oblikovanje resničnih prepričanj je torej prava funkcija kognitivnih sistemov, kar pomeni, da imajo resnična prepričanja vsaj neko vrednost. Kljub temu pa potekajo razprave o tem, ali so prave funkcije normativne – ali je to, da je resnično prepričanje prava funkcija naših kognitivnih sistemov, že zadostno za to, da zaključimo, da imajo resnična prepričanja epistemsko vrednost in da bi morali stremeti k njim. Še ena težava utemeljevanja epistemske vrednosti resničnih prepričanj na podlagi prave funkcije je, da očitno obstajajo sistemi, ki sistematično vodijo v napačna prepričanja, pa so se še vedno ohranili (Hazlett, 2013). Podobno David (2001) meni, da je prava funkcija našega kognitivnega sistema zagotavljanje uspešne reprodukcije oziroma razširjanja genetskega materiala, in da temu lahko služijo tako resnična kot neresnična prepričanja. Kvanvig (2013) pa zagovarja, da sta znanje in razumevanje vsaj tako dobra kandidata za pravo funkcijo kognitivnih sistemov kot resnična prepričanja.

Glede na to, da ljudje zasledujemo številne cilje, na primer epistemske, moralne in praktične, se poraja vprašanje, v kakšnem odnosu so epistemski in ne-epistemski cilji. Pogosto se najdemo v situacijah, kjer si bodo različni cilji nasprotovali, vendar to, da ne-epistemski cilji v določenih situacijah prevladajo nad epistemskimi, še ne pomeni, da so epistemski cilji takrat neobstoječi ali nepomembni – pomeni zgolj to, da niso absolutni (David, 2013). Tudi če sprejemamo veritistični monizem, to ne pomeni, da ne priznavamo obstoja drugih epistemskih in ne-epistemskih ciljev. Možno je, da resnica deluje kot primarni cilj le v epistemskem smislu, ne pa kot naš primarni cilj v splošnem (Pritchard, 2014).

Pojavlja se tudi vprašanje o tem, kaj je cilj raziskovanja in ali je takrat, ko dosežemo resnično prepričanje, točka, kjer naj bi raziskovanje ustavili. Pritchard (2014) meni, da je primeren čas za zaključek raziskovanja takrat, ko dosežemo razumevanje. Hkrati pa trdi, da to, da je zaključek raziskovanja razumevanje ali znanje, še ne pomeni, da cilj ne more biti resnica. Znanje ali razumevanje v odnosu do neke propozicije sta epistemski poziciji, ki nam omogočata, da presodimo, ali smo že dosegli cilj raziskovanja – resnično prepričanje. Podaja analogijo s procesom pridelave kave, katerega cilj je ustvarjanje odlične skodelice kave. V okviru procesa pridelave se udeležujemo v aktivnostih, kot so izbira zrn, določanje načina praženja, izbira naprave za praženje kave in podobno. Na neki točki te aktivnosti dosežejo cilj – odlično skodelico kave. Kljub temu pa moramo nekako določiti, ali je bil cilj dosežen, kar naredimo tako, da na primer poskusimo skodelico kave in s tem pridobimo znanje o tem, da je odlična. Znanje o tem, ali je skodelica kave odlična, je torej to, kar zaključuje naše aktivnosti, njihov cilj pa še vedno ostaja odlična skodelica kave sama po sebi.

Ena od kritik cilja resnice je, da je ohlapen in nedoločen – pogosto ne opredeli, na koliko in na katere propozicije se nanaša (David, 2001, 2013). V najširšem smislu bi se nanašal na vse možne propozicije ali na vse propozicije, o katerih imamo ljudje sposobnost razmišljati. Številni filozofi pa zagovarjajo, da se nanaša zgolj na podskupino prepričanj, ki so za agenta na nek način relevantna (npr. Alston, 2005; David, 2013; DePaul, 2001). Pozicijo, da imajo ne-trivialne resnice višjo epistemsko vrednost kot trivialne, pa nekateri smatrajo kot protargument za veritistični monizem: če so ne-trivialne resnice epistemsko vredne več od trivialnih, to pomeni, da resnica ni edini in temeljni predmet naših epistemskih presoj (DePaul, 2001). Pritchard (2014) to zanika in meni, da je veritistični monizem skladen s tezo, da se intelektualno raziskovanje v primeru izbire med trivialnimi in ne-trivialnimi resnicami osredotoča na ne-trivialne. Izhajajoč iz dela Nicka (Treanor, 2012) zagovarja, da to, da nimajo vse resnice enake teže, ne pomeni, da resnica ne more imeti vloge temeljne epistemske vrednosti.

O vrednosti cilja resnice lahko razmišljamo iz perspektive teoretične epistemologije ali iz perspektive organizmov, ki posedujejo kognitivne sisteme, o katerih epistemologija razpravlja. Tudi če znotraj epistemologije privzamemo, da je resnica primarni in temeljni epistemski cilj, to ne bo nujno držalo iz perspektive epistemskih agentov, ki zasledujejo številne cilje, med katerimi so nekateri zanje pomembnejši in do neke mere neodvisni od cilja resnice – na primer blagostanje ali reproduktivna

uspešnost. Tu se poraja vprašanje o tem, ali so lahko cilji omejene epistemske racionalnosti tudi ne-epistemski oziroma ali lahko epistemske cilje presojava tudi iz ne-epistemskih vidikov. Kvanvig (2013) na primer zagovarja, da je znotraj epistemologije treba kognitivni uspeh, kot je oblikovanje resničnih prepričanj, vrednotiti le z epistemskega vidika in da so vprašanja o tem, ali ta resnična prepričanja pripomorejo k evolucijskemu uspehu, blagostanju organizmov ali katerikoli pragmatičnim ciljem, za epistemske presoje irelevantna. Nekatere pozicije znotraj epistemologije pa temu nasprotujejo. Ena od močnejših tez o vplivu pragmatičnih dejavnikov na epistemske presoje je teza pragmatičnega poseganja (ang. *pragmatic encroachment*). Zagovorniki te teze menijo, da je pripisovanje znanja, upravičenja ali racionalnosti funkcija ne le epistemskih, temveč tudi pragmatičnih dejavnikov. To pomeni, da se lahko agenta, ki sta v identični epistemski situaciji in sta prepričanje oblikovala z enako zanesljivim procesom in na podlagi enakih dokazov, se pa razlikujeta glede na praktične okoliščine, razlikujeta v tem, ali je njuno prepričanje upravičeno oziroma ali posedujeta znanje (Fantl in McGrath, 2007). Obstajajo pa tudi druge, šibkejšje pozicije, ki epistemske in pragmatične dejavnike povezujejo na drugačen način. Harman (2004) na primer meni, da so praktični razlogi za epistemsko racionalnost pomembni, ker usmerjajo naše razmišljanje – povedo nam, kaj je za nas dovolj relevantno, da bi o tem sklepali, razmišljali in oblikovali prepričanja. Mišljenje porablja naše omejene časovne in računске vire in zato je treba je sklepati kompromise: če večino virov porablamo za mišljenje o eni stvari, jih ne moremo za mišljenje o kateri drugi. Praktični razlogi nam povedo, koliko truda, časa in energije je smiselno porabiti za določeno tematiko in kdaj razmišljanje o njej zaključiti. V vsakdanjem življenju imamo številna prepričanja, ki so morda napačna, pa zaradi njih ne utrpimo nobenih praktičnih posledic in tako tudi ne bi bilo racionalno, da na račun preverjanja in posodabljanja teh prepričanj opuščamo razmišljanje o drugih, pomembnejših tematikah. Praktični dejavniki ne morejo služiti kot epistemski razlogi za oblikovanje določenega prepričanja, lahko pa nam povedo, na kateri točki začne mišljenje o določenem problemu porabljati preveč virov in je zato z njim smiselno zaključiti (Harman, 2004).

6 Cilji omejene in ekološke racionalnosti

Omejena racionalnost se izvorno nanaša na proces izbire oziroma odločanja in vedenjski izid odločitve. Eden od ciljev Simonovega projekta je bil oblikovanje modela racionalne izbire, ki bo za razliko od idealizirane, normativne teorije odločanja upošteval tako omejitve kognitivnih kapacitet organizmov kot omejitve

okolja, v katerem delujejo. Ne glede na to, ali nas zanimajo normativni ali deskriptivni vidiki modelov odločanja, lahko človeško racionalnost pojmujejo le kot grob, poenostavljen približek idealiziranih modelov racionalnosti, ki nastopajo na primer v teoriji iger. Za razliko od takšnih modelov, ki kot kriterij racionalnosti pojmujejo optimalno izbiro, na primer izbiro alternative z največjo pričakovano koristnostjo, Simon kot kriterij omejene racionalnosti postavi izbiro, ki ni nujno najboljša, temveč le presega določen prag in je kot takšna dovolj dobra (Simon, 1955).

Tako pri konceptu omejene kot ekološke racionalnosti se pojavlja pojem adaptivnosti. Simon adaptivnost opredeljuje kot sposobnost organizmov, da svoje vedenje prilagodijo zahtevam specifične naloge, s katero so soočeni. Adaptivnost organizma zajema tako evolucijske prilagoditve sistemov kot zavestno in namerno prilagajanje, na primer učenje in reševanje problemov. Ljudje smo torej adaptivni sistemi in naše vedenje je fleksibilno. To, kaj smatramo za adaptivno vedenje, je odvisno od zahtev okolja – vedenje (na primer strategija reševanja problemov), ki bo adaptivno v eni situaciji, ne bo nujno adaptivno tudi v drugi. Adaptivna sposobnost organizma pa je omejena tako s kognitivnimi omejitvami organizma kot s strukturo naloge, in zaradi teh omejitev odziv organizmov na naloge ni optimalen, temveč zgolj omejeno racionalen. Eden od primerov adaptivnega, omejeno racionalnega vedenja je uporaba heuristik za reševanje problemov – heuristika v določenih okoljih ob zmerni porabi virov namreč vodi do zadovoljivih rešitev. Model omejene racionalnosti torej razlaga, kako se organizmi z omejenimi kognitivnimi kapacitetami uspešno prilagajajo na izjemno kompleksne naloge v resničnem svetu.

Simon izhaja iz predpostavke, da imajo različni organizmi različne potrebe, želje in cilje, in da to določa, kaj so relevantni vidiki njihovega okolja. Organizmi imajo lahko več ciljev naenkrat, vendar pa med zasledovanjem enega in drugega prihaja do izmenjave – časovni in kognitivni viri, porabljeni za zasledovanje enega cilja, ne morejo biti porabljeni za zasledovanje drugega. Organizmi imajo relativno enostavne mehanizme oziroma postopke, po katerih določajo, kateri cilj ima prioriteto oziroma katere cilje bodo zasledovali v sedanjem trenutku. Cilje organizma Simon opredeli ohlapno: lahko se nanašajo tako na zadovoljevanje fizioloških potreb, ki omogočajo preživetje, kot na številne druge potrebe in želje. Glede na to, koliko ciljev in koliko časa imajo organizmi, se spreminja tudi prag, kjer bodo presodili, da je cilju

zadovoljeno – če je ciljev več, časa pa manj, lahko organizmi problem razporejanja virov naslovijo tako, da znižajo prag (Simon, 1956).

Adaptivnost je ključen pojem tudi pri Gigerenzerjevi ekološki racionalnosti. Gigerenzer racionalnosti ne opredeljuje prek izbranih normativnih sistemov, temveč kot odnos med umom in okoljem oziroma med strategijo in med nalogo. Racionalnost razume kot adaptivno mišljenje in preučuje, kako se ljudje soočamo s situacijami, kjer moramo presojati, napovedovati, sklepati in se odločati, v kompleksnem in negotovem okolju. Gigerenzer hevrstike, njihove sestavne dele (pravila, ki usmerjajo hevrstično mišljenje) in kognitivne kapacitete, ki omogočajo njihovo uporabo (spomin, pozornost in podobno), imenuje torba z orodjem (ang. *adaptive toolbox*). Ne gre torej za to, da bi bila ena sama strategija reševanja problemov a priori (i)racionalna, temveč se njeno (i)racionalost presoja glede na to, ali v specifični situaciji vodi do zelenih izidov – v tem primeru do točnejših napovedi kot ostale možne strategije. V nekaterih situacijah lahko uporaba preprostih hevrstik, ki upoštevajo mnogo manj informacij kot kompleksni statistični modeli, na primer multipla regresija, vodijo do točnejših presoj ali sklepov. Adaptivnost – sposobnost izbora ustrezne strategije za določeno nalogo – je torej v jedru ekološke racionalnosti (Gigerenzer, 2000, 2008; Gigerenzer in Gaissmaier, 2011; Gigerenzer in Todd, 2001).

7 Cilji omejene epistemske racionalnosti

Omejena epistemska racionalnost je usmerjena v doseganje epistemskih ciljev, hkrati pa z upoštevanjem kognitivnih omejitev agentov in omejitev epistemskega okolja, v katerem se nahajajo, ne zahteva optimalnih, temveč le dovolj dobre rešitve. Kot epistemske cilje dopušča različne vrste kognitivnega uspeha, od oblikovanja resničnih prepričanj in izogibanja neresničnim, do natančnih in točnih napovedi, razlage in razumevanja. Je adaptivna v smislu, da pripoznava, da je (i)racionalnost posameznega načina raziskovanja oziroma strategije reševanja problemov, presojanja, oblikovanja prepričanja itn. odvisna od tega, ali ta strategija v specifični situaciji vodi do izboljšanja naše epistemske situacije oziroma do (dovolj dobrega) doseganja epistemskih ciljev. Je ekološka v Gigerenzerjevem smislu: ne privzema rigidnih norm ali pravil, temelječih na sledenju normativnim sistemom, kot so pravila logike in verjetnosti, temveč dopušča, da so racionalne tiste strategije oziroma načini raziskovanja, ki bodo zanesljivo vodili do (dovolj) resničnih prepričanj, dovolj celostnega razumevanja ali dovolj točne napovedi.

Norme omejene epistemske racionalnosti so torej ne-idealne norme raziskovanja, ki se nanašajo na to, kako določati, kaj so relevantni problemi, o katerih bomo raziskovali; kako prepoznati zaupanja vredne vire informacij; kako presoditi, kdaj imamo dovolj dokazov, da zaključimo raziskovanje in oblikujemo prepričanje itn. Predpostavimo, da želimo oblikovati norme raziskovanja, ki bodo vodile do resničnih prepričanj o tem, da ljudje pripomoremo h globalnemu segrevanju. V idealnem primeru bi se te norme nanašale na epistemske agente, ki raziskujejo z namenom doseganja resnice; ki imajo ogromne kognitivne in časovne vire ter so motivirani za raziskovanje; in ki imajo enostaven dostop do pravih informacij o globalnem segrevanju. V resničnem svetu pa se agenti pogosto poslužujejo motiviranega sklepanja (ang. *motivated reasoning*), so pri raziskovanju pristrani in bolj kot doseganje resničnega prepričanja želijo, na primer, utrditi že obstoječe mnenje; imajo omejene kognitivne vire in čas, ki ga lahko namenijo za raziskovanje o globalnem segrevanju ter pogosto ne znajo pravilno prepoznati verodostojnih informacij; in raziskujejo v okolju, kjer je o globalnem segrevanju prisotno ogromno napačnih informacij. Način raziskovanja, ki ga omejeni agenti v resničnem svetu dejansko lahko izvedejo in ki bo vodil do resničnih prepričanj o globalnem segrevanju, je drugačen od načina raziskovanja, ki bi vodil do resničnih prepričanj pri idealnih agentih v idealnem okolju.

Omejena epistemska racionalnost upošteva, da je določanje, katere strategije bodo v katerih pogojih uspešnejše od drugih, empirično vprašanje, hkrati pa še zmeraj naslavlja normativna vprašanja o epistemsko dobrem spoznavanju. Ključno normativno vprašanje je, kako opredeliti, kaj pomeni »dovolj dobro« doseganje epistemskih ciljev. Ena možnost je, da privzamemo, da smo omejeno epistemsko racionalni, če se epistemskemu cilju približamo v dovolj veliki meri, da nam to omogoča vedenje, ki nas bo vodilo do ne-epistemskega cilja, ki ima za nas intrinzično vrednost. V tem primeru imajo epistemski cilji zgolj instrumentalno vrednost in so v funkciji doseganja drugih, ne-epistemskih ciljev. Druga možnost je, da se naslanjamo na delo Catherine Elgin in njen koncept dovolj resničnega (ang. *true enough*; Elgin, 2004, 2017). Ko govorimo o cilju resnice kot enem izmed ciljev, ki jih zasleduje omejena epistemska racionalnost, lahko zagovarjamo, da je prepričanje dovolj resnično, če pripomore k doseganju širokega nabora vrst kognitivnega uspeha. Dovolj resnična prepričanja bodo izpolnjevala svoj kognitivni namen – približala nas bodo, na primer, razumevanju pojava na ravni natančnosti, kot si ga želimo. Elgin (2004, 2017) ne zagovarja, da bi morali cilj resnice opustiti, temveč da se moramo prevpraševati, kakšno vlogo naj igra v kompleksnem sklopu epistemskih

vrednot in ciljev, ki jih želimo zasledovati. Težava veritističnega monizma je, da je preveč omejujoč – če bi kot primarni epistemski cilj dopuščali le doseganje resnice, bi s tem izpustili širok nabor kognitivnih aktivnosti in dosežkov. Izhajajoč iz tega lahko pri omejeni epistemski racionalnosti dopuščamo pluralizem epistemskih ciljev in se ne omejujemo le na veritizem.

Še ena možnost je, da spoznanja o omejenosti naših kognitivnih in časovnih virov uporabimo kot argument za to, da kot cilje omejene epistemske racionalnosti pojmujeemo le resnična prepričanja, razumevanje, pravilno presojo itn. o tematikah, ki so za posameznika relevantne. Kljub argumentom v prid epistemski vrednosti trivialnih resnic je omejena epistemska racionalnost zagotovo usmerjena le v oblikovanje resničnih prepričanj, ki so za posameznika na nek način relevantna, pomembna in zanimiva. Ravno zaradi omejenosti kognitivnih in časovnih virov je nemogoče, da bi od resničnih agентов zahtevali, da poizvedujejo o tematikah, ki so zanje popolnoma nerelevantne, in da oblikujejo ogromno število resničnih prepričanj ali posedujejo razumevanje praktično vsake tematike, o kateri je možno razmišljati. V vsakdanjem življenju se moramo neprestano odločati o tem, kateri problemi so dovolj pomembni, da jim bomo posvetili kognitivne in časovne vire. Omejena epistemska racionalnost tako ne zahteva, da bi agenti raziskovali in oblikovali prepričanja na način, ki bi posegal v vse ostale pomembne aktivnosti v življenju, temveč predpisuje le raziskovanje o relevantnih problemih. Podobno pozicijo privzemata Bishop in Trout, ki podajata teorijo strateškega reliabilizma, kjer racionalno mišljenje opredelita kot zanesljivo, stroškovno učinkovito in usmerjeno na relevantne probleme (Bishop in Trout, 2004). Če cilj resnice zamejimo na relevantne probleme, mora teorija epistemske racionalnosti opredeliti, kaj pomenijo relevantni problemi, kar pa ne bo popolnoma epistemsko, temveč bo tudi pragmatično ali moralno vprašanje. Omejena epistemska racionalnost je torej hibridna teorija, ki vsebuje tako epistemske kot ne-epistemske elemente.

Za cilje omejene epistemske racionalnosti sta relevantna še dva pomisleka. Prvi se nanaša na adaptivnost: čeprav je omejena epistemska racionalnost adaptivna v smislu, da upošteva, da je treba strategije prilagoditi značilnosti naloge, s katero smo soočeni, pa ne zasleduje adaptivnosti v evolucijskem smislu izboljševanja verjetnosti preživetja in razmnoževanja. Ne glede na to, ali utemeljevanje veritističnega monizma z vidika pravih funkcij drži, je evolucijska adaptivnost z vidika epistemskih presoj irelevantna. Posamezniki v vsakdanjem življenju zasledujejo številne cilje, ki si bodo med seboj včasih nasprotovali. V primeru, da posamezniki na račun

epistemskih izberejo zasledovanje ne-epistemskih ciljev, to ne pomeni, da so v splošnem iracionalni – pomeni pa, da so epistemsko iracionalni. Nezanosljivo raziskovanje in oblikovanje napačnih prepričanj o tematikah, tudi če to pripomore k blagostanju, uspešnosti ali drugim ne-epistemskim ciljem, torej ne bo omejeno epistemsko racionalno.

Drugi pomislek je, da sodbe o omejeni epistemski racionalnosti niso pogojene s posameznikovimi cilji in željami, kar pomeni, da lahko tudi posameznika, ki si ne želi zasledovati epistemskih ciljev, označimo za omejeno epistemsko iracionalnega. Agenti, ki morebiti ne posedujejo epistemskih ciljev, torej niso izvzeti iz sodb o epistemski (i)racionalnosti. Edino področje, kjer dopuščamo pogojenost presojo o (i)racionalnosti z nečim, kar je vezano na specifičnega agenta oziroma skupino agentov, je relevantnost ciljev. Vendar se moramo tudi v tem primeru, kot opozarjata že Bishop in Trout (2005), izogniti popolnemu subjektivizmu pri pojmovanju relevantnosti, ki bi dopuščal, da je relevanten vsak problem, ki ga posameznik smatra kot takega – tudi če gre na primer za preštevanje, kolikokrat se v knjigi pojavi črka L.

8 Zaključek

Omejena epistemsko racionalnost se od pojmovanj epistemsko racionalnosti znotraj tradicionalne analitične epistemologije razlikuje po tem, da se naslanja na delo o omejeni in ekološki racionalnosti ter se zanaša na empirične podatke o omejitvah človeške kognicije in značilnostih epistemkega okolja, v katerem raziskujemo. Omejena racionalnost je torej hibriden, ne-idealni koncept, ki se poskuša izogibati idelizacijam epistemskih agentov in epistemkega okolja ter želi ponuditi norme raziskovanja, ki bodo dosegljive za realne epistemke agente z vsemi njihovimi omejitvami in ki bodo pripomogle k doseganju epistemskih ciljev v okolju, v katerem se nahajajo. Usmerjena je k epistemskim ciljem, vendar predpisuje le raziskovanje o tematikah, ki so za posameznika na nek način relevantne. Ni nujno zavezana veritističnemu monizmu; zasleduje lahko različne vrste kognitivnega uspeha, na primer razumevanje, točnost, napoved in razlago, vendar ne zahteva optimalnosti niti v samem procesu raziskovanja niti v doseganju epistemskih ciljev. Zaradi omejenosti naših kognitivnih in časovnih virov ter nepopolnih informacij iz okolja se bomo pogosto lahko le približali idealom doseganja resnice, celostnega razumevanja pojava, popolne napovedi in podobno. Omejena epistemsko racionalnost tako stremi k oblikovanju prepričanj, ki bodo »dovolj resnična« v smislu

Elgin, ali do dovolj poglobljenega razumevanja, da bomo na njem znali osnovati vedenje – ne zahteva na primer popolnega razumevanja mehanizmov globalnega segrevanja na vseh ravneh analize, temveč le stopnjo razumevanja, ki nam bo omogočila, da oblikujemo in izvajamo ukrepe, ki bodo globalno segrevanje zmanjševali. Deluje torej kot teorija, ki vsebuje tako epistemske kot pragmatične elemente ter izhodiščna točka za oblikovanje ne-idealnih norm raziskovanja, ki bodo pomagale izboljševati našo epistemsko situacijo.

Literatura

- Alston, W. P. (1985). Concepts of Epistemic Justification. *The Monist*, 68(1), 57–89. <https://doi.org/10.5840/monist198568116>
- Alston, W. P. (2005). *Beyond "Justification": Dimensions of Epistemic Evaluation*. Cornell University Press. <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctv2n7gqf>
- Bishop, M. A. in Trout, J. D. (2004). *Epistemology and the Psychology of Human Judgment* (J. D. Trout, Ed.). OUP USA.
- Bondy, P. (b. d.). *Epistemic Value*. Internet Encyclopedia of Philosophy. Pridobljeno 1. 12. 2024. <https://iep.utm.edu/epistemic-value/>
- BonJour, L. (1985). *The Structure of Empirical Knowledge*. Harvard University Press.
- Cherniak, C. (1986). *Minimal Rationality*. MIT Press.
- David, M. (2001). Truth as the Epistemic Goal. V M. Steup (ur.), *Knowledge, Truth, and Duty* (str. 151–169). Oxford University Press.
- David, M. (2013). Truth as the Primary Epistemic Goal: A Working Hypothesis. V M. Steup, J. Turri in E. Sosa (ur.), *Contemporary Debates in Epistemology, 2nd Edition* (str. 363–377). Wiley-Blackwell.
- DePaul, M. R. (2001). Value Monism in Epistemology. V M. Steup (ur.), *Knowledge, Truth, and Duty* (str. 170–184). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0195128923.003.0011>
- Elgin, C. Z. (2004). True Enough. *Philosophical Issues*, 14, 113–131.
- Elgin, C. Z. (2017). *True Enough*. MIT Press.
- Fantl, J. in McGrath, M. (2007). On Pragmatic Encroachment in Epistemology. *Philosophy and Phenomenological Research*, 75(3), 558–589. <https://doi.org/10.1111/j.1933-1592.2007.00093.x>
- Foley, R. (1987). *The theory of epistemic rationality*. Harvard University Press.
- Foley, R. (2011). Epistemic Rationality. V S. Bernecker (ur.), *The Routledge Companion to Epistemology* (str. 37–46). Routledge.
- Friedman, J. (2019). Inquiry and Belief. *Nous*, 53(2), 296–315. <https://doi.org/10.1111/nous.12222>
- Friedman, J. (2020). The Epistemic and the Zetetic. *Philosophical Review*, 129(4), 501–536. <https://doi.org/10.1215/00318108-8540918>
- Friedman, J. (2023). The Aim of Inquiry? *Philosophy and Phenomenological Research*, phpr.12982. <https://doi.org/10.1111/phpr.12982>
- Gigerenzer, G. (2000). *Adaptive thinking: Rationality in the real world*. Oxford University Press.
- Gigerenzer, G. (2008). Why Heuristics Work. *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science*, 3(1), 20–29. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2008.00058.x>
- Gigerenzer, G. in Gaissmaier, W. (2011). Heuristic Decision Making. *Annual Review of Psychology*, 62, 451–482. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120709-145346>
- Gigerenzer, G. in Todd, P. M. (2001). *Simple heuristics that make us smart*. Oxford University Press.
- Graham, P. J. (2012). Epistemic Entitlement. *Nous*, 46(3), 449–482. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0068.2010.00815.x>

- Harman, G. (2004). Practical Aspects of Theoretical Reasoning. V A. R. Mele in P. Rawling (ur.), *The Oxford handbook of rationality* (str. 45–56). Oxford University Press.
- Haziza, E. (2023). Norms of Inquiry. *Philosophy Compass*, 18(12), e12952. <https://doi.org/10.1111/phc3.12952>
- Hazlett, A. (2013). *A luxury of the understanding: On the value of true belief*. Oxford University Press.
- James, W. (1896). *The Will to Believe and Other Essays in Popular Philosophy*. Longmans Green & Co.
- Kelp, C. (2021). *Inquiry, Knowledge, and Understanding*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192896094.001.0001>
- Knauff, M. in Spohn, W. (2021). *The Handbook of Rationality*. The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/11252.001.0001>
- Kvanvig, J. L. (2013). Truth is Not the Primary Epistemic Goal. V M. Steup in J. Turri (ur.), *Contemporary Debates in Epistemology* (str. 285–295). Blackwell.
- Levy, N. (2021). *Bad Beliefs: Why They Happen to Good People*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192895325.001.0001>
- Lynch, M. P. (2004). *True to Life: Why Truth Matters*. MIT Press.
- McKenna, R. (2023). *Non-Ideal Epistemology*. Oxford University Press.
- Neumann, J. V. in Morgenstern, O. (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton University Press.
- Nozick, R. (1993). *The Nature of Rationality*. Princeton University Press.
- Pils, R. (2022). A Satisficing Theory of Epistemic Justification. *Canadian Journal of Philosophy*, 52(4), 450–467. <https://doi.org/10.1017/can.2022.38>
- Plantinga, A. (1993). *Warrant and Proper Function*. Oxford University Press.
- Pritchard, D. (2014). Truth as the Fundamental Epistemic Good. V J. Matheson in R. Vitz (ur.), *The Ethics of Belief* (str. 112–129). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199686520.003.0007>
- Pritchard, D. (2018). *What is this thing called Knowledge? (4th ed.)*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351980326>
- Pritchard, D. (2019). Intellectual Virtues and the Epistemic Value of Truth. *Synthese*, 198(6), 5515–5528. <https://doi.org/10.1007/s11229-019-02418-z>
- Pritchard, D. (2021). Veritism and the Goal of Inquiry. *Philosophia*, 49(4), 1347–1359. <https://doi.org/10.1007/s11406-021-00325-7>
- Simon, H. A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99–118. <https://doi.org/10.2307/1884852>
- Simon, H. A. (1956). Rational choice and the structure of the environment. *Psychological Review*, 63(2), 129–138. <https://doi.org/10.1037/h0042769>
- Simon, H. A. (1976). From substantive to procedural rationality. V T. J. Kastelein, S. K. Kuipers, W. A. Nijenhuis in G. R. Wagenaar (ur.), *25 Years of Economic Theory: Retrospect and prospect* (str. 65–86). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-4367-7_6
- Simon, H. A. (1990). Invariants of human behavior. *Annual Review of Psychology*, 41, 1–19. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.41.020190.000245>
- Simon, H. A. (1992). What is an “explanation” of behavior? *Psychological Science*, 3(3), 150–161. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1992.tb00017.x>
- Sosa, E. (2007). *A Virtue Epistemology*. Oxford University Press.
- Stein, E. (1997). *Without Good Reason: The Rationality Debate in Philosophy and Cognitive Science*. Oxford University Press.
- Sturm, T. (2020). Towards a critical naturalism about bounded rationality. V R. Viale (ur.), *Routledge Handbook of Bounded Rationality* (str. 73-90). Routledge.
- Thorstad, D. (2021). Inquiry and the Epistemic. *Philosophical Studies*, 178(9), 2913–2928. <https://doi.org/10.1007/s11098-020-01592-y>
- Thorstad, D. (2022). Two Paradoxes of Bounded Rationality. *Philosophers' Imprint*, 22(n/a). <https://doi.org/10.3998/phimp.1198>
- Thorstad, D. (2024a). *Inquiry Under Bounds*. Oxford University Press.
- Thorstad, D. (2024b). Why bounded rationality (in epistemology)? *Philosophy and Phenomenological Research*, 108(2), 396–413. <https://doi.org/10.1111/phpr.12978>

- Treanor, N. (2012). Trivial Truths and the Aim of Inquiry. *Philosophy and Phenomenological Research*, 89(3), 552–559. <https://doi.org/10.1111/j.1933-1592.2012.00612.x>
- Tomat, N. (2024). Bridging the Gap between the Normative and the Descriptive: Bounded Epistemic Rationality. *INDECS*, 22(1), 107-121. <https://doi.org/10.7906/indecs.22.1.6>
- Viale, R. (2020). *Routledge Handbook of Bounded Rationality*. Routledge.
- Wedgwood, R. (2013). Rational “Ought” Implies “Can.” *Philosophical Issues*, 23(1), 70–92. <https://doi.org/10.1111/phis.12004>
- Zagzebski, L. T. (2020). *Epistemic Values: Collected Papers in Epistemology*. Oxford University Press.

